

Анотація

Досліджуючи лексику та фразеологію ділової мови, авторка статті виокремлює гніздо лексеми “объявлять”. Дослідниця простежує історію перекладу цієї лексеми та її похідних в російсько-українських словниках, виданих в Україні впродовж ХХ століття. У результаті дослідження сформульовано рекомендації для упорядників лексикографічних праць, що мають на меті допомогти подолати негативні впливи русифікаційної політики радянської влади. Дослідження проведено на матеріалі більш як двадцяти термінологічних та загальномовних російсько-українських словників.

Ключові слова: офіційно-діловий стиль, словники ділової мови, лексика ділової мови, русифікація, канцеляризми.

Аннотация

Исследуя лексику и фразеологию делового языка, автор статьи выделяет гнездо лексемы “объявлять”. Автор прослеживает историю перевода данной лексемы и её производных в русско-украинских словарях, изданных в Украине на протяжении ХХ века. В результате исследования сформулированы рекомендации для составителей лексикографических трудов, целью которых является помочь преодолеть негативные последствия политики русификации, проводимой советской властью. Исследование проведено на материале более чем двадцати терминологических и общеязыковых словарей.

Ключевые слова: официально-деловой стиль, словари делового языка, лексика делового языка, русификация, канцеляризмы.

Summary

Researching official-business vocabulary and phraseology, the author of the article distinguishes family of the word “объявлять”. The author traces the history of translation of this word and its derivatives in more than twenty Russian-Ukrainian dictionaries that were published in Ukraine during the 20th century. In the issue some recommendations for the glossists were formulated. The purpose of these recommendations is help to overcome the negative influences of the policy of russification conducted by the Soviet Government.

Keywords: official-business style, official-business language dictionaries, official-business vocabulary, russification, bureaucratise.

УДК 811.161.2'27

Левченко Т.М.,

кандидат педагогічних наук,
Переяслав-Хмельницький педагогічний
університет імені Григорія Сковороди

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗОО- ТА ФІТОМОРФІЗМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ АРГО 20–30-Х РОКІВ МИНУЛОГО СТОЛІТТЯ

Упродовж тривалого часу *арго*, *жаргон* і *сленг* переважна більшість лінгвістів сприймала як бур'ян, від якого необхідно очистити українську літературну мову. Нехтуючи діалектизмами, просторіччями, зниженою і експресивною розмовною лексикою, редактори і цензори знищували або замовчували те живодайне середовище, яке не дало літературній мові перетворитися на сухий канцелярит.

Щоб зрозуміти процеси, які відбуваються в літературній мові, необхідно об'єктивно оцінювати всі складові компоненти мовленнєвого потоку, зокрема і динаміку розвитку українського аргю. Без цих знань вже неможливо читати сучасну літературу і періодичну пресу, слухати радіо, дивитися телебачення, спілкуватися в мережі Інтернет або спостерігати за політичними дебатами у Верховній Раді, а також неможливо зрозуміти представників різних поколінь, соціальних і професійних груп у нашій державі.

Оскільки метафора традиційно вважається основною словотвірною моделлю аргю, це стало головним аспектом нашої розвідки. Процес лексичної метафоризації охоплює, як правило, тематичні групи слів, про що свідчать сформовані в мові численні схеми переносів назв з однієї сфери дійсності до іншої. Об'єкти і явища природи проектується передусім на людину, адже мова за своєю суттю глибоко антропоцентрична, вона повністю належить тільки людині, а тому вся вербальна категоризація фрагментів картини світу орієнтована саме на неї та на її національний характер [1, 34].

Перші спроби пізнання світу людиною й визначення нею свого місця в цьому світі пов'язані з природою, яка на початкових стадіях розвитку людства усвідомлювалась як антропоморфне божественне начало. Зв'язок українців зі світом флори і фауни сягає ще часів язичництва, коли древні слов'яни поклонялись рослинам і тваринам як божествам, і зумовлений проживанням значної частини населення у лісовій та лісостеповій зонах, а також веденням землеробства. Паралельність площин людського життя й світу флори сприяла тому, що назви тварин і рослин (їх більшість) належать до найдавнішого шару лексики й становлять значний відсоток загальноновживаного словникового фонду української мови.

Перенесення ознак тваринного і рослинного світу на людину і предмети – явище в українській мові не нове, а в його основі лежить логічний механізм порівняння. Мовні явища порівняння сягають у глибоку давнину, коли людина не відділяла себе від природи, а вважалася її частиною, тобто була частиною тваринного і рослинного світу.

Окремі аспекти функціонування зоо- та фітоморфізмів у мові стали об'єктом вивчення багатьох українських лінгвістів. Порівняльному їх аналізу в українській, російській, чеській, французькій мовах присвятили свої дослідження Н.В. Лобур [7], Ю.Д. Скиданенко [15]. Зооморфізми у складі фразеологічних одиниць розглядають Д.В. Ужченко [18], І.Л. Покровська [13]. Зооморфізмам у жаргонно-сленговій комунікації усного мовлення приділяють увагу Л.О. Ставицька [16], Т.І. Ніколашина [9] та ін. Спробу дослідити роль зооморфізмів у творенні української мовної картини світу вперше здійснила О.А. Крижко [5], а роль зооморфізмів в українських поетичних текстах досліджує О.П. Степаненко [17]. У наукових дослідженнях, присвячених вивченню закономірностей становлення фітонімії, переважно аналізуються символічні конотації назв лікарських рослин, зокрема у працях В.В. Калько [3], Н.І. Панасенко [10], семантика фітонімів, їх психолінгвістичні властивості у роботах І.Е. Подолян [12], стилістичні й словотвірні особливості у

наукових розвідках Л.О. Симоненко [14], розглядаються також різні тематичні групи назв рослин у працях В.Т. Коломієць [4], А.М. Шамоти [20], семантична деривація фітонімів і мотивація східнослов'янських назв рослин у дослідженнях М.М. Маковського [8], А.М. Шамоти [20]. Однак функціонування зоо- та фітоморфізмів у кримінальному аргі на території України у 20–30-х роках минулого століття досі не було об'єктом комплексного дослідження, що зумовлює актуальність нашої розвідки. З огляду на це, наша мета полягає в аналізі найчисельнішої лексико-тематичної групи, яку представлено у кримінальному аргі 20–30-х років ХХ століття зоо- та фітоморфізмами та в дослідженні процесу лексичної метафоризації і динаміки розвитку пропонованої групи лексики.

Аналізуючи різні моделі перенесення, варто зазначити, що метафоризація фітоморфізмів здійснюється за подібністю, що сприймається органами відчуття (зором, слухом, дотиком, нюхом) і за схожістю емоційно-психологічного сприйняття. Позитивні чи негативні емоції дають змогу поєднувати в одній назві реалії дійсності, що зумовлюють однаковий емоційний стан або характеризуються однаковим емоційним станом. Також метафоризація флороназв, на думку В.М. Питель, відбувається за схожістю ознак, що сприймаються комплексно (емпіричне й раціональне сприйняття: часова ознака, інтенсивність прояву якості чи дії, спосіб дії, функція, фізіолого-психологічне враження від сприйняття, а також транспозиція від одного відчуття до іншого або перехід зі сфери чуттєвого сприйняття до психологічного осмислення й оцінки) [11].

Перенесені на характеристику особи прями найменування тварин і рослин у лінгвістиці дістали назву анімалізмів, зоонімів, зоосемізмів, зооморфізмів, фітонімів та фітоморфізмів [17]. Такі метафори ґрунтуються на об'єктивних (реальних) або суб'єктивних (вигаданих) характеристиках тварин, якими наділяє їх творча фантазія тієї чи іншої спільноти [16]. Дуже часто певні характеристики приписують тваринам або рослинам без відповідного біологічного підґрунтя для цього. Певна частка таких ознак збігається з описами зоологів і ботаніків, інші є наслідком помилкового тлумачення, а деякі до тварин і рослин узагалі неприйнятні, оскільки тварини і рослини не можуть бути егоїстичними або безпринципними. Через це лінгвісти виокремлюють два аспекти значення зоо- і та фітоморфізмів: ознаки реальної тварини або рослини як позамовної називають референтом, а тварину чи рослину представлену в мовній свідомості групи людей, – денотатом [17].

Н.В. Лобур і Т.І. Ніколашина аналізуючи зооморфізми, якими описують зовнішність людини, виділяють такі макрополя: інтелектуальні здібності, психоемоційні ознаки та стани, різні види діяльності, характер, вікові особливості, стиль життя, суспільний статус тощо [7; 9].

О.А. Крижко вказує, що зооніми зазнають конотативної категоризації, завдяки тій ролі, яку тварини відіграють в житті людини [5]. Як зазначає у наукових розвідках О.П. Степаненко, характер і змістова спрямованість емотивних асоціацій часто визначаються не властивостями тварини, а її життям у національному фольклорному і літературному контексті [17]. Тому зооморфічні метафори,

завичай, виявляють чіткі оцінні конотації, оскільки вони практично завжди приписують людині ознаки, що мають емоційний характер.

Характерними рисами зоо- і фітоморфних перенесень є яскраво виражена пейоративна маркованість. Риси, ознаки, властивості представників тваринного і рослинного світу спрямовуються на приниження гідності, підрич довіри до людини. На позначення цього явища у лінгвістиці використовують термін “дисфемізм” або “какофемізм”, які представляють “троп, що полягає в заміні звичайної, нейтральної назви грубим, вульгарним словом або висловом з метою приниження об'єкта її позначення, для емоційного підсилення та увиразнення висловлення; іноді це є виявом мовної бравади, прагненням епатувати слухача” [19, 132]. Отже, дисфемізми – це зоо- і фітоморфічні метафори стосовно людини, уживання грубих, лайливих, непристойних слів.

У кримінальному аргі 20–30-х років ХХ ст. функціонувала лексико-семантична група зоо- та фітоморфізмів, які чисельно переважали у вживанні, порівняно з іншими лексико-семантичними групами. Явище зоо- та фітоморфізмів розповсюджується як на осіб, так і на неживі предмети. На цей факт ще у 1935 році звернув увагу Д.С. Ліхачов у статті “Черты первобытного примитивизма воровской речи”, в якій стверджував, що злочинці намагаються “аніمالізувати” деякі матеріальні предмети, з якими їм доводиться мати справу [6].

Під час творення групи зоо- та фітоморфізмів найчастіше використовуються позначення ссавців: *зайчики* – сірники, *бичок* – ув'язнений, якого беруть із собою під час втечі, щоб з'їсти, якщо настане голод; *папуга* – лектор, агітатор, *горобці* – гроші, які легко прийшли; *журавель* – шибениця; назви рослин: *овес* – дрібні гроші, *диня* – голова, *дуба дати* – померти, *журавлина* – кров; назви риб: *карась* – жертва злочинів, багата людина; назви комах: *воша* – десять карбованців, *вошка* – молода злодійка, *міль* – гашиш.

У лексико-тематичну групу зоо- та фітоморфізмів, які були розповсюджені на території України у 20–30-х роках минулого століття, входять назви представників правоохоронних органів: *жаба*, *клуха* – працівник міліції; *барбос*, *лягавий*, *філін* – міліціонер, *когут* – поліцейський, тюремний наглядач; *судак* – суддя; *зозуля*, *кукушка* – постовий міліціонер, *бусел* – вартова вежа у тюрмі; *павук*, *мушка* – постовий у виправно-трудоному закладі; *гад*, *вуж* – представник правоохоронних органів. У словах *гад* і *вуж* в образному і переносному вжитку насамперед підкреслюються і виходять на перший план такі приписувані об'єктові властивості, як хитрість, підступність (у зв'язку з чим змії був уособленням диявола-спокусника, лукавої нещирої людини). При переносному вживанні цих слів на перший план виступають такі властивості плазуна, які були доступні для безпосереднього спостереження – гнучкість, рухливість, небезпечність. Навіть у переказі біблійного тексту, де замість слова *змії* вжито *вуж*, це створіння наділяється не мудрістю, як в оригіналі, а тільки обережністю. До цієї лексико-тематичної групи входили і назви кримінальних елементів, зброї злодіїв, грошових одиниць і гаманців: *зубр* – авторитетний ув'язнений, *кіт* – сутенер, *кішка* – повія, *жучка* – злодійка-повія,

алігатор – небезпечний злочинець, *грач* – людина, яка не підозрює, що контактує із злодіями, *гусак* – жертва кишенькового злодія, *дельфін* – жертва злочинця, *овечка* – жінка, яка не вміє себе захищати, *ворона* – жінка, *качан кукурудзи* – револьвер, *жало* – ніж, *перо* – ніж, *бджоли* – патрони, *банан* – лом, *видра* – відмичка, ключ, щоб відкривати замки, *маслюки* – патрони, *сливи* – кулі, *кукурудза* – револьвер, *птичка* – частина інструмента, призначеного для злому сейфів, *жало* – ніж, *гусяча лапка* – інструмент для злому сейфів, *плавник* – наган, *куриця з курчатами* – револьвер з патронами, *капуста* – гроші, *черв'як* – червонець, *поросятко* – гаманець, повний грошей, *косуля* – сто карбованців, *білуга* – срібні гроші та ін. Окремо можна виділити назви людей за фізичними, психологічними, статевими, віковими характеристиками: *тюльпан* – нерозумна людина, *удав* – ненажера, *овечка* – нерозумна жінка, *риба* – хитра людина, *ворона* – жінка, *кріп* – селянин, який ніколи не був у місті.

Мова кримінального арго виявляє тенденції до такого цікавого явища – вживання однієї назви тварини замість іншої: *вовк* – кінь, *рак* – бик, *дракон* – собака та ін.

У лексико-тематичній групі зоо- та фітоморфізмів функціонує багато омонімів – більше, ніж у будь-якій іншій групі слів: *жаба* – агент кримінального розшуку і *жаба* – свобода; *ішак* – підлабузник та *ішак* – людина, яка добре працює; *миша* – кишеньковий злодій і *миша* – п'яна людина, а також *миша* – людина, яка не має покарань; *оселедець* – шабля, і *оселедець* – краватка; *воша* – десять карбованців і *воша (кольорова)* – співробітник правоохоронних органів. Аналізовані арготизми мають омонімні відповідники в літературній мові, напр.: *миша* – невеличка тварина ряду гризунів, переважно сірого кольору, з гострою мордочкою і довгим тонким хвостом. Це передусім засвідчує омонімізаційні процеси як літературної нормованої мови, так і лексем окремих груп, що здебільшого вживаються носіями мови в усному мовленні, а також цей факт дає підстави стверджувати про стильову взаємодію української мови.

Зоо- та фітоморфізми утворюють незвичні, з точки зору людської логіки, стійкі словосполучення, наприклад: *доїти бика* – привласнювати гроші злодійським шляхом; *рвати кігті* – бігти, тікати звідкись; *скинути хвіст* – втекти від переслідування; *сім'я жуків* – група осіб, які охороняють шулерів; *вовки ганебні* – співробітники правоохоронних органів, нікчемні люди; *лось сохатий* – в'язень, який працює в господарчій частині виправно-трудових установ; *взяти ведмедя на лапу* – зламати сейф; *хата сиріжки* – відділення міліції та ін.

Зооморфізми в кримінальному арго за своїм значенням не співвідносяться із казковими персонажами і не несуть позитивної конотації: *ведмідь* – у літературній мові означає неповоротку людину, в мові арго – сейф; *лисиця* – символізує хитрощі, а в арго *лисиця* – важка металева полоса, яка надягається на руки ув'язненому, щоб він не міг пересуватися по камері; *мураха* – символ працелюбства, у кримінальному арго – дрібний злодій. Очевидно, цим і пояснюється той факт, що зоо- та фітоморфізми із усної розмовної мови в арго не розповсюджуються. Натомість, спостерігається зворотній процес: арготичні зоо- та фітоморфізми

активно переходять в усне розмовне мовлення, наприклад: *малина* – місце, де збирається публіка сумнівної поведінки; в арго – кримінальний притон, напр.: “Уявіть: Київ, початок 90-х, хаотичний розвиток бізнесу, відсутність чітких законів, одне слово, не життя – **малина**” (“День”, 16.06.2001); *коні двинути (дати)* – померти, напр.: “Голодним від цих запахів можна **коні двинути**” (А. Дністровий, Тибет на восьмому поверсі); *ішачити* – працювати, напр.: (“<...> від п'ятдесят третього по таборах, крав і крастиму, чим вдавити себе, коли оцей шашлик по п'ятіріці день на нього **ішач**, питається?” (Є. Пашковський, Безодня)); *встати на роги* – провокувати скандал, ризикувати, напр.: (“Іванка **встає на роги**, нікуди я не їду! В мене тут чоловік!” (А. Дністровий, Пацики).

Лексико-тематична група зоо- та фітоморфізмів утворює у кримінальному арго структурно-генетичні гнізда. У їх складі найчастіше використовуються назви частин тіла тварин або найвідоміші і звичні номени тварин, які зустрічаються на території України. Так лексема *кіт* у кримінальному арго 20–30-х років ХХ століття означала сутенера; коханця повії, який обкрадає її клієнтів чи живе за її рахунок; *кішка* – жінка легкої поведінки, повія; *котовати* – зваблювати чоловіка, з метою його пограбування; *коти* – взуття ув'язненого. Кримінальний арготизм *кінь* означав чоботи, сало; *малі коні* – черевики; *коні (коньки) відкинути* – померти; *знати коня* – передавати щось із камери в камеру; *гусак* – провокатор, жертва злочину; *гусак* – жертва кишенькового злодія; начальник караульної служби; *гусяча лапка* – пристосування у вигляді консервного ножа для злому сейфа; *гусячі лапки* – пігулки з вмістом наркотичних речовин; *хвіст* – злочинець, винний перед співучасниками злочину; *ворушити хвостом* – порушувати злочинські закони і традиції; *сісти на хвіст* – встановити спостереження за кимось; *висіти на хвості* – слідкувати; *обрубати хвоста* – відірватися від переслідування; *довгий хвіст* – нерозкритий злочин; *злодій з хвостом* – злодій, за яким рахуються не розкриті злочини; *відкинути хвоста* – вмерти; *піднімати хвоста* – йти на злочин самому, ігноруючи інших; *бити хвостом* – ухилятися від робіт у виправно-трудовах закладах; *накритися хвостом* – втекти від відповідальності, уникнути покарання; *замести хвостом (сліди)* – здійснити злочин і втекти.

Арготичні зоо- та фітоморфізми свідчать про духовні і матеріальні цінності, яким надають перевагу в злочинному світі, вороже і агресивне ставлення в соціумі. Саме в цій групі спостерігається найбільша кількість лексем з негативною конотацією у значенні, напр.: *пудель* – модно одягнений чоловік, неповноцінний чоловік; *шакал* – в'язень, який краде у своїх співкамерників; *кашалот* – ненажерлива людина. Людям, до яких ставляться презирливо або з недовірою, вороже, злочинці дають назви комах або земноводних: *видра* – неохайна жінка; *оселедець*, *гад* – мільйонер; *вуж* – селянин; *жаба* – молода дівчина; *жук*, *жучок* – злодій.

Ряд зоо- та фітоморфізмів утворений за співзвучністю, наприклад: *сорока* – сорочка; *часник* – злодій у законі, який чесно дотримується кримінальних законів; *тюльпан* – недорозвинена людина; *тюлькагон* – той, хто каже неправду.

Серед зоо- та фітоморфізмів існує група лексем, до якої кримінальні елементи ставляться негативно і вважають найстрашнішими образливими словами: *дятел* – зрадник, донощик; *козел* – найобразливіша лайка для особи чоловічої статі у кримінальному світі; *щур* – людина, яка краде у своїх; *півень* – презирлива назва працівника міліції або гомосексуаліста, *шакал* – засуджений, який грабує співкамерників, *клуха*, *когут* та ін. У місцях позбавлення волі не варто вживати назви пернатих і собак, адже *курка*, *клуха* – означають інформатора, підсадженого в камеру; *лягавий* – міліціонера, будь-якого працівника правоохоронних органів. М.А. Грачов зазначає, що у опричників Івана Грозного до сідла були прикріплені собача голова – символ вірності – і мітла, що, ймовірно, символізувало чистоту держави (вимести ворогів). Тому аналогічно до лексеми *лягавий* виникла лексема *борзий* – нахабний, нав'язливий; працівник правоохоронних органів, а лексема *Дружок* (кличка собаки) стала позначати міліціонера; *сука* – зрадник, донощик, сищик [2, 185]. Остання лексема з'явилася у вжитку злочинців наприкінці 30-х років ХХ ст. і набула надзвичайної “популярності” не тільки в кримінальному світі, а і в розмовному мовленні взагалі. Дещо подібне спостерігається у німецькій блатній мові, адже там є слово *Sucher* – гонча собака, поліцейський, слідчий. Отже, можна стверджувати про факт запозичення з німецької мови слова *шухер*, тому що “<...> цей арготизм сприяв утворенню <...> у блатній мові слова *шухер* – жандарм; сигнал небезпеки” [2, 185].

Лексема *козел* з'явилася у мовленні кримінального світу в 30-х роках ХХ століття і запозичена із французької мови, точніше не саме слово, а його переклад: французькі “побратими”, а краще сказати *братки* називали так жандарма. На території України, зокрема в Одесі, змістили акцент: спочатку це слово позначало ненависних їм міліціонерів, а потім стало позначати активістів із в'язнів у місцях позбавлення волі і навіть тих, хто став на шлях виправлення. Злодії в законі, які боролися за чистоту своїх рядів і за чисту натуру, казали: “*козел* – це ще *не півень*, а *козел*”. Тобто, у *козла* ще є надія стати *людиною*, тільки не в кримінальному середовищі, тому що людина в арго – це злодій в законі, а лексема *півень* – найбільша образа серед злочинців. Слово *козел* в арго отримало негативну конотацію із декількох причин. Дехто із дослідників арго зазначає, що *козел* – пустий щиголь, нерозумний чоловік, крім того *козел* – одна із назв сатани. Отже, відбулося накладання значень і аналізоване слово отримало негативну конотацію.

Протилежне значення до слова *козел* у кримінальному арго є слово *вовк*, що означає досвідченого, бувалого злодія. *Вовк* – це злодій-одинак, який уміє захищатися сам. *Вовк* і *вовк сірий* – працівник правоохоронних органів, а *вовкодав* – нахабна і небезпечна людина, хоча останнім часом у цієї лексеми з'явилося ще одне значення – фізично сильна людина.

Зустрічається уособлене метафоричне вживання арготизмів, які позначають назви частин тіла: *кавун*, *гарбуз*, *дня* – голова; *дзьоб* – ніс; *жало* – язик; *різці* – зуби; *збра* – горло; *хобот* – шия; *копита* – ноги; *крила* – руки.

Дослідження мови кримінального світу дає змогу прослідкувати суспільні процеси в цілому, адже із ростом злочинності збільшується кількість блатних слів, в

основі яких “тваринні” назви. Самі злочинці часто називають себе вовками і “санітарами” суспільства.

Отже, розглядаючи лексико-тематичну групу зоо- та фітоморфізмів у кримінальному аргі 20–30-х років ХХ століття можна зробити такі висновки:

– на основі аналізу наукової літератури і словників, які містять жаргонну лексику, можна стверджувати про тенденцію вживання арготизмів у певному тематичному спрямуванні, зокрема і тих, що є російськими відповідниками;

– джерелом метафоричного вживання арготизмів виступають такі тематичні групи слів: а) назви тварин; б) назви рослин; в) назви частин тіла людини;

– негативна оцінна конотація відіграє вирішальну роль у метафоричних значеннях кримінального аргі;

– лексико-тематична група зоо- та фітоморфізмів у кримінальному аргі свідчить про матеріальні і духовні цінності кримінального світу і дає змогу побачити суспільні проблеми в цілому.

Пропонована розвідка не вичерпує низки проблем у лексико-тематичній групі зоо- та фітоморфізмів українського аргі, пропонуємо в подальших дослідженнях систематизувати й описувати інші слова аналізованої групи.

Література

1. Вежбицкая А. Язык, культура, познание / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
2. Грачев М. А. От Ваньки Каина до мафии : прошлое и настоящее уголовного жаргона / М. А. Грачев. – СПб : Авалон, 2005. – 338 с.
3. Калько В. В. Когнітивно-ономасіологічний аналіз назв лікарських рослин в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Калько Валентина Володимирівна. – Черкаси, 2003. – 203 с.
4. Коломієць І. І. Флоролексеми в українській поезії II половини ХХ століття : функціонально-стилістичний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Коломієць Інна Іванівна. – К., 2003. – 240 с.
5. Крижко О. А. Етнічні символи та стереотипи в українській зоонімній терміносистемі / О. А. Крижко // Актуальні проблеми слов'янської філології : міжвузів. зб. наук. ст. ; відп ред. В. А. Зарва. – К.–Ніжин : ТОВ “Вид-во “Аспект Поліграф”, 2006. – Вип. 11. – С. 62–69. – (Серія : Лінгвістика і літературознавство).
6. Лихачев Д. С. Черты первобытного примитивизма в воровской речи / Д. С. Лихачев // Записки. – Тверь : ТО Рос. фонда культуры, 1993. – С. 355–405.
7. Лобур Н. В. До характеристики зооморфізмів (на матеріалах української та чеської мов) / Н. Лобур // Проблеми слов'язознавства. – 1999. – Вип. 50. – С. 102–106.
8. Маковский М. М. Феномен ТАБУ в традициях и в языке индоевропейцев : сущность – формы – развитие / М. М. Маковский. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 280 с.
9. Ніколашина Т. Зооморфізми в жаргонно-сленговій комунікації [Електронний ресурс] / Т. Ніколашина. – Режим доступу : <http://revistas.ucm.es/fl/15781763articulos/ESLC0808110125A.PDF>.
10. Панасенко Н. І. Когнітивний ракурс семантики у романських, германських і слов'янських мовах / Н. І. Панасенко // Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах. – Донецьк : ДонНУ, 2002. – Вип. 5. – С. 134–142.
11. Пітель В. М. Типологія епідигматичних відношень полісемічних флороназв та їх похідних у лексиці сучасної української мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Пітель Віра Мирославівна. – Івано-Франківськ, 2005. – 317 с.

12. Подолян І. Е. Національна специфіка семантики фітонімів в українській, англійській та німецькій мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 "Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство" / І. Е. Подолян. – К., 2003. – 19 с.
13. Покровська І. Л. Національна специфіка семантики турецьких фразеологізмів з компонентом-зоонімом : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.13 "Мови народів Азії, Африки, аборигенів Америки та Австралії" / І. Л. Покровська. – К., 2007. – 21 с.
14. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології / Л. О. Симоненко ; [АН УРСР. Ін-т мовознавства ; відп. ред. М. М. Пещак]. – К. : Наук. думка, 1991. – 152 с.
15. Скиданенко Ю. Д. О некоторых нестандартных семантических отношениях в лексике / Ю. Д. Скиданенко // Известия АН СССР. – 1984. – Т. 43. – № 4. – С. 355–360. – (Серия "Литература и язык").
16. Ставицька Леся. Український жаргон (Словник : містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень) / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
17. Степаненко О. П. Зооморфізми в поетичних творах шістдесятників / Оксана Степаненко // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. / [МОН України ; Черкаський нац. ун-т імені Богдана Хмельницького ; відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Черкаси, 2010. – Вип. 11. – С. 181–184.
18. Ужченко Д. В. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Д. В. Ужченко. – Х., 2000. – 18 с.
19. Українська мова, 2000 : українська мова : енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во "Укр. енциклопедія", 2000. – 752 с.
20. Шамота А. М. Переносне значення слова в мові художньої літератури / А. М. Шамота. – К. : Наукова думка, 1967. – 125 с.

Анотація

У статті проаналізовано функціонування у кримінальному арго 20–30-х років ХХ століття однієї найчисельнішої лексико-тематичної групи, яку представлено зоо- та фітоморфізмами; простежено механізм перенесення назв тварин, рослин, частин тіла на зовнішність, інтелектуальні здібності, емоційну сферу, соціальний статус та інші характеристики людини у кримінальному світі та визначено специфіку оцінних конотацій таких перенесень; наголошено на динаміці розвитку мови кримінального світу.

Ключові слова: кримінальне арго, зоо- та фітоморфізми, лексична метафоризація, конотація.

Аннотация

В статье проанализировано функционирование в криминальном арго 20–30-х годов ХХ века лексико-тематической группы, которая представлена зоо- и фитоморфизмами; исследован механизм переноса названий животных, растений, частей тела на внешность, интеллектуальные способности, эмоциональную сферу, социальный статус и другие характеристики человека в криминальном мире и определена специфика оценочных коннотаций таких переносов; акцентировано внимание на динамике развития языка криминального мира.

Ключевые слова: криминальное арго, зоо- и фитоморфизмы, лексическая метафоризация, коннотация.

Summary

In article functioning in a criminal slang of 20–30 years is analysed. The XX-th centuries of a lexical-thematic set which is presented zoo- and photomorphisms; it is investigated machine carrying over of names of animals, plants, body parts on appearance, mental abilities, emotional sphere, the

social status and other characteristics of the person in the criminal world and specificity estimated connotations such carryings over is defined. The attention is focused on dynamics of development of language of the criminal world.

Keywords: a criminal slang, zoo- and photomorphemes, lexical metaphorical, connotation.

УДК 81'373.612.2

Слободян М.В.,
здобувач,
Національний університет
"Острозька академія"

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЯК КОГНІТИВНИЙ ПРОЦЕС

Важливість розгляду процесу метафоризації у сучасній лінгвістиці обумовлена розумінням його як основного засобу дослідження концептуальної системи кожного культурного соціуму. Як зазначає А.Н. Баранов, за допомогою метафори людина отримує можливість осмислити складні або ще не вивчені предметні сфери за допомогою вже існуючого у їх свідомості запасу знань та досвіду взаємодії з оточуючим світом [3, 4]. Дослідження метафори (та метонімії) як способу осмислення дійсності дозволяє зрозуміти особливості мислення як окремого індивіда так і цілого соціуму, а отже, відновити особливості мовної картини світу цього соціуму, специфічні риси, властиві певній національній суспільній свідомості, а також вивчити особливості окремих концептів.

Дослідженню метафори у різноманітних аспектах присвячені праці багатьох учених. Н.Д. Арутюнова, В.А. Суровцев, В.Н. Сиров та інші розглядають роль та положення метафори в науковому дискурсі та пізнанні. А.О. Попова присвятила своє дисертаційне дослідження визначенню типів когнітивних метафор. Метафора є об'єктом досліджень як процес та результат когнітивної діяльності людини (Х. Ортега-і-Гассет) та як семантична універсалія (М. Блек, О.О. Балабан). Значний внесок у теорію метафори зробили також В. Гак, В.Н. Телія, А. Ченкі, А.А. Річардс, Д. Лакоф, М. Джонсон, М. Тернер, Д. Фаукконер та інші.

Довгий час метафора та метонімія вважались дослідниками винятками у літературній мові та відносились переважно до сфери поезії, публіцистики чи рекламного тексту. Ці явища вважались порушеннями встановлених правил мови і тому, вивчались окремо, як певні відхилення від стандартного мовлення. Так, в античності та середньовіччі метафору вважали прикрасою мови, яка вживалася для надання виразу яскравості. Представники філософського напрямку раціоналізму у XVI ст. (Т. Гоббс, Т. Локк) розглядали метафору як перешкоду для чіткого вираження думки у мові. В останні десятиліття, за словами Н.Д. Арутюнової, вивчення метафори перемістилося із філології, в якій переважали аналіз і оцінка поетичної метафори, у ті сфери, які звернені до мислення, пізнання, свідомості та концептуальних систем. У метафорі стали вбачати "ключ до розуміння основ мислення та процесів утворення не тільки національно-специфічного бачення світу,